
DESPRE ANALIZA LIMBII ȘI A STILULUI UNEI OPERE LITERARE

DE

GH. BULGĂR

Orice operă literară, în principiu, se caracterizează prin anumite particularități de limbă și printr'un stil specific autorului. O analiză a limbii și a stilului se îndreaptă tocmai spre ce e original și nou în limba operei literare. Valoarea expresivă a stilului literar nu poate fi pusă în lumină pe deplin dacă nu indicăm aspectele caracteristice ale vocabularului, gramaticii, ale construcțiilor și înlănțuirii gândirii prin imagini poetice. Dacă luăm în considerare că limba operelor literare este o treaptă superioară de folosire a limbii vorbite, mai cuprinzătoare decât limba literară propriu zisă pentru că ea recurge la întregul tezaur — la fondul activ (vocabularul în circulație actuală), dar și la cel pasiv (arhaisme, regionalisme etc.) — al limbii, pentru a face din ea instrumentul de exprimare artistică a celor mai subtile idei și a celor mai plastice imagini, analiza limbii și a stilului unei opere capătă o însemnătate și un scop practic evident, pentru că cercetează modul de întrebuințare a vocabularului și a gramaticii puse în slujba exprimării artistice.

Este adevărat că analiza limbii are de obicei un înțeles larg: ea cuprinde în sfera cercetării tot ceea ce e original și specific autorului ca vocabular, sintaxă, imagini și construcții stilistice noi. Nu trebuie însă confundată analiza limbii cu analiza stilului, deși ele sunt în corelație una cu alta și adesea merg mână în mână. Putem face observații precise și indiscutabile privind limba unei opere, dar, de cele mai multe ori, aprecierile de stil izvorăsc din înțelegerea justă și aprofundarea temeinică a procesului de prelucrare creatoare a limbii vorbite. Cercetarea limbii și a stilului duc în comun la studiul resurselor limbii. Privind comparativ limba comună, limba literară și limba operelor literare, o operă realizată e o sinteză a unor variate forme expresive din

limbă și o ilustrare plastică, cu ajutorul stilului, a ideilor, a conținutului operei respective. Stilul literar folosit de scriitori e mai bogat decât limba literară obișnuită pentru că reflectă aportul personal, artistic al creatorului.

În procesul de creație literară, scriitorul e preocupat de nuanțele variate care rezidă în vocabular sau pot apărea în construcțiile gramaticale folosite. Felul în care el le pune în valoare constituie nota distinctivă a contribuției artistice la progresul limbii literare.

Analiza limbii și a stilului literar trebuie să facă deosebirea între *înțelesul și semnificația cuvintelor*. Înțelesul corespunde noțiunii obișnuite, imaginii de care se leagă cuvântul; semnificația variază după asocierea în care e plasat cuvântul. Fără îndoială că orice operă literară lucrează cu vocabularul limbii comune, pornind dela înțelesul obișnuit al cuvintelor, fără de care nu e posibilă comunicarea ideilor. Limba și stilul unui opere literare se dezvoltă și capătă valoare proprie în procesul de îmbogățire aproape la infinit a semnificației cuvintelor.

Dela înțelesul comun al cuvintelor la *semnificația* lor poetică e drumul parcurs de creator, dela materialul brut la forma artistică sugestivă, capabilă să provoace unele stări afective caracteristice. În aceasta constă opera de îmbogățire a limbii — contribuția scriitorului la dezvoltarea capacității expresive a vocabularului și a gramaticii.

În munca sa artistică, scriitorul foarte adesea e pus în situația de a nu găsi suficient de expresive și de bogate cuvintele limbii comune. Convenționalul și calapodul sunt incompatibile cu exprimarea poetică a unui conținut de idei care — pentru a fi redat plastic — cere un stil propriu. Pentru scriitor nu e suficient să poată *comunica* un adevăr sau o experiență concretă, ci el trebuie să *îmbogățească*, să *impresioneze* prin conținutul afectiv nou sensibilitatea cititorului.

Limba, cu vocabularul și gramatica ei, e un factor de *înțelegere* între membrii societății. Stilul, pe care-l modelează scriitorul cu ajutorul semnificației, a asocierii originale a elementelor limbii, e elementul de *deosebire* între autor și autor, între genuri literare, între conținuturi diverse. În analiza limbii și a stilului, operația de cercetare urcă dela treapta comunicării la aceea a influențării afective prin scris.

Analiza literară a unei opere nu trebuie ruptă de conținutul de idei. Între fond și formă există o interdependență logică strânsă. Organizarea conștientă, artistică a conținutului de idei și, în strânsă legătură cu aceasta, a materialului lingvistic expresiv e dominată atât de intenția, cât și de concepția de viață a scriitorului. Creatorul — poet ori prozator — aplică de fapt într-o operă artistică principiul cunoscut că « literatura este gândirea în imagini ». Clasicii noștri s'au distins tocmai printr'o aplicare constructivă a acestui principiu, folosind în operele lor o limbă bogată și creând un stil la înălțimea ideilor lor înaintate, puse în slujba luptei pentru progres.

Din pilda creației artistice a marilor scriitori se inspiră limba și stilul literaturii contemporane. Orice operă artistică reușită valorifică moștenirea lingvistică și stilistică a operelor clasice și, inspirându-se din actualitate, duce cu un pas înainte evoluția limbii și a stilului literar. Realizările în acest domeniu interesează deopotrivă lingvistica, critica și estetica literară.

Cum procedează deci un scriitor în prelucrarea artistică a materialului tematic și lingvistic pentru a realiza o operă literară? ■

Analiza limbii și a stilului unei opere trebuie să se orienteze după unele principii care călăuzesc pe scriitor în munca lui artistică. Trebuie avut în vedere și faptul că limba și stilul unei opere reflectă permanenta între-pătrundere dintre limba vorbită și particularitățile limbii scriitorului, că această formă a limbii literare trebuie cercetată raportându-ne la nivelul vorbirii obișnuite și că realizările originale pe acest tărâm trebuie privite în strictă dependență de conținutul operei, care determină o formă sau alta a exprimării. Munca artistică literară se orientează aproximativ după principiile următoare: alegerea și reținerea unor elemente expresive optime, asocierea nouă în imagini originale, preferința pentru concret ca fiind mai expresiv, concentrarea elementelor expresive pentru a realiza o tonalitate afectivă cu mare putere sugestivă și în sfârșit justificarea logică a introducerii unor elemente puțin obișnuite în limba literară, deci motivarea logică a abaterii dela forma obișnuită a exprimării literare. Aceste principii lucrează concomitent asupra materialului limbii.

Să ilustrăm printr'un exemplu concret aceste aspecte ale problemei limbii și stilului operelor literare. În acest scop să luăm bucata «Domnu Trandafir» din Opere alese, volumul I, în care M. Sadoveanu povestește amintiri despre dascălul său de odinioară. Orice pasaj am reproduce ne va demonstra că atât vocabularul cât și construcțiile gramaticale luate *in parte* se deosebesc prea puțin de materialul limbii literare obișnuite. Cuvântul izolat, fraza ruptă de context pot să *enunțe* ceva, dar ele nu au nici o semnificație sugestivă, nici un grăunte emotiv. În schimb cuvântul plasat la locul lui de un maestru ca M. Sadoveanu, fraza construită armonios cu imagini originale, imprimă povestirii un stil original:

«Mă gândeam la vremea când am cutreierat cu tine aceste locuri, când am mâncat ouă răskoapte sus, între ruini, când am băut, firitisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceea, sticla cea cu vin armaș pe care ne-o dăruise părintele Visarion, și când am cântat într'un amurg liniștit, într'o pulbere de aur:

Pe o stâncă neagră, într'un vechi castel,
Unde curge'n vale un râu mititel!...¹

¹ M. Sadoveanu, Opere alese, v. I, E.S.P.L.A. 1952, p. 156.

Pasajul nu conține decât puține particularități de vocabular, e lipsit de abateri dela normele gramaticale, și totuși el redă într'un stil propriu gândul autorului, amintirile lui din trecut. Intervenția scriitorului e mai ales vizibilă în organizarea gramaticală sintactică a materialului lingvistic. Succesiunea de temporale urmărește conștient gradarea și acumularea faptelor particulare care conțin un fragment de viață. Finalul pasajului reprodus demonstrează limpede legătura strânsă dintre idee, imagine, compoziție, cuvânt. De asemenea, se poate vedea că scriitorul, pentru a exprima în scris fragmentul de amintire, a ales construcția, succesiunea de imagini, ca să le asocieze într'o înlănțuire originală de episoade. Armonia prozei citate se încheie cu predominarea imaginilor concrete și cu o concentrare maximă a elementelor expresive, încununată cu puternice rezonanțe din melodia versurilor lui Bolintineanu.

Arta stilistică e o problemă de organizare și de potențare expresivă a ideilor, a imaginilor, a cuvintelor în limitele clarității, ale preciziei și ale noutății exprimării. Acestea sunt calități ale *stilului* literar, dar ele pornesc din faptele de limbă din lexic și în gramatică. Alecu Russo notează pe bună dreptate: «Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care agiută pe om a-și tâlmăci gândul într'un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege»¹.

Se știe că lexicul și sintaxa sunt părțile cele mai «maleabile» ale limbii, părți des supuse prelucrării artistice a unui scriitor. Stilul literar folosește din plin resursele vaste ale vocabularului și cadrul general al sintaxei pentru a imprima originalitate exprimării, o organizare nouă artistică materialului tematic și expresiv. De aceea el se și deosebește de stilul științific, gazetăresc etc. Precum un sculptor, un arhitect sau un pictor imprimă operei pecetea personalității sale, tot așa scriitorul, prin limba și stilul său, imprimă originalitate operei scrise, ca M. Sadoveanu în bucata amintită, când scrie:

«Îmi aduc aminte... Într'o seară ne strânseserăm la școală, la împletit panere. Ședeam în cerdac, în cerdac la Domnu, și unul spunea o poveste. Era o liniște mare în împrejurimi în primăvara aceea, și departe, spre Șiret, se auzea, abia se auzea un cântec de fluiet. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, și noi rămaserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultând adierea depărtată a cavalului»².

Spre deosebire de pasajul anterior, care exprima o desfășurare gradată de evenimente succesive, redată printr'o amplă subordonare gramaticală, aici e concentrată tensiunea unui moment precis — o concomitență de aspecte care se întretaie din planuri diverse. Atmosfera, mediul, logica povestirii cer ca, potrivit scopului artistic, să figureze în text: *panere, cerdac, fluiet și caval, învăluiră, rămaserăm fără vorbe* (=muți), *adiere depărtată, sară* (=seară), ca lexic;

¹ Alecu Russo, Opere alese, E.S.P.L.A., 1950 p. 56.

² M. Sadoveanu, op. cit., p. 159.

apoi, de asemenea, construcții ca: *ședeam în cerdac...*; *spre Siret se auzea, abia se auzea un cântec de fluier*; precum și acumularea finală de coordonate: *umbrile înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, și noi rămăserăm fără vorbe*. Aici vocabularul e folosit pentru a sugera *mediul concret, cadrul fizic*. Pe când dincolo, în celălalt pasaj citat, stilul ne sugera *atmosfera sufletească, afectivă*.

Comparând numai cele două pasaje reproduse, ne putem da seama îndată de efectele stilistice ale exprimării și de legătura strânsă, indisolubilă, la un adevărat scriitor, între conținut și expresie, adică între idei și imagini.

Particularitățile de vocabular pot fi întâlnite adesea în stilul celor mai mari scriitori, pentru că pot exprima ideile mai sugestiv și mai original decât termenul comun folosit în vorbire. În această bucată, *a se firitisi, vin armaș, epistolă, haradaică, coarne lucii, bouleni, zvoană, a cerca, piroteală, dăscăli*, alături de neologismele *administrație, sentimental, exclamație etc.*, intră în asocieri noi și originale pentru a alcătui imagini proaspete, plastice, atât de caracteristice stilului poetic al lui Sadoveanu. Iată câteva imagini: *han care răsufli aburi de mâncări felurite; am cântat într'un amurg liniștit, într'o pulbere de aur; nou-rașii de praf luminoși; împărăția uitării; eroii altor vremuri în cununile lor de neguri; vișor de nemulțumiri; lumina albă a câmpiei*.

Intervenția scriitorului se face simțită în această alegere, asociere și concentrare a elementelor expresive în stilul operei sale.

Stilul unei compoziții, care se poate înfățișa în foarte multe variante, e determinat de munca artistică, de inspirația poetică și de experiența mereu îmbogățită a scriitorului. De aceea istoria literară cunoaște variante numeroase la poeziile lui Eminescu și la opera clasică a multor alți scriitori. Căutarea celor mai poetice formule duce la soluții stilistice neașteptate, pentru că scriitorul e creator în măsura în care poate construi ori reconstrui un fragment din dinamica vieții, valabil și sugestiv. Ne amintim bunăoară că *luna* la Bolintineanu e « *ca un glob de aur* », la Eminescu ea e « *vatră de jăratice* », la Coșbuc « *gânditoare ca o frunte de poet* », fiecare o imagine nouă și interesantă, valabilă poetic în context.

Tot ceea ce constituie o abatere de la formele obișnuite ale vorbirii de fiecare zi, expresia care concentrează în sine un conținut afectiv, trebuie însă rezolvat pe baza normelor generale ale limbii vii. Stilul poate fi nou, limba poate conține elemente neobișnuite numai în cadrul general al unui vocabular cunoscut și al gramaticii existente, just aplicată.

Din cele reproduse mai sus putem vedea că scriitorul rareori poate fi inventiv în termeni, dar poate folosi în chip original resursele limbii și fondul activ și pasiv al vocabularului, care permite aproape orice fel de combinații stilistice pentru a crea o atmosferă, o situație, un caracter sau un пейзаж.

Pușkin a formulat lapidar acest adevăr: «*Limba e neseacă în îmbinarea cuvintelor*». Stilul unei opere se conturează prin aceste îmbinări care dau o nouă structură, o nouă înfățișare poetică comunicării scriitorului. Spre interiorul și structura acestei compoziții trebuie să mergă orice analiză a limbii și stilului. Numai așa vom putea interpreta just conexiunea strânsă între gândirea, stilul și limba scriitorului.

Dragostea față de peisajul încântător al patriei și față de omul simplu, muncitor anonim, cinstit și dârz, de o unică frumusețe morală, e transpusă de M. Sadoveanu într'o limbă și într'un stil perfect adaptat stării sufletești, comunicată cititorului astfel:

«La spate aveam, departe, munții în ceață; înainte se desfășurau dealuri păduroase; și mă simțeam, cu toată tovarășia gălăgioasă, ușor și vesel ca în cea dintâi tinereță. Prin nurașii de praf luminos care ne urmăreau în vârtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniștite cu biserici albe, sclipirile depărtate ale apelor... Din când în când ne întâlneam cu băiețandri care-și pășteau în șanțuri boulenii albi cu coarneau lucii. Ne urmăreau cu priviri liniștite până departe, și rămăneau în urmă, tot mai în urmă. Și parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de când m'am înstrăinat, și pe care le regăseam aceleași în liniștea și seninătatea lor»¹.

În limitele gramaticii și ale vocabularului obișnuit, stilul acesta se distinge prin puterea evocării, prin precizia conturului unui peisaj, prin simplitatea și claritatea compoziției. Metafora, repetiția, acumularea amănuntelor, atributele lor — organizarea întregului material lexical într'un ansamblu estetic — ne fac să recunoaștem îndată arta literară, specifică autorului.

Analiza limbii și a stilului, descompunând un întreg armonios încheat în elementele sale componente, trebuie să vadă nu numai particularități de limbă raportate la norma limbii comune, ci și factura ansamblului în care scriitorul, ca în pasajul citat, generalizează un procedeu creator, sintetizează cele mai bune elemente expresive ale limbii vorbite. Semnificația stilistică a acestor elemente se conturează în rezonanța ritmată a frazei.

Analiza limbii și a stilului înseamnă un proces selectiv în două direcții: *descompunerea* părților, pe de o parte, și *reconstituirea* întregului prin sublinierea valorii amănuntelor, pe de altă parte. Când vorbim de *stil*, ne gândim la raportarea continuă a imaginii la intenția și la planul lucrării. Când vorbim de *limbă*, înțelegem un proces de *disociere* a elementelor lexicale și gramaticale pentru a remarca particularitatea lor în raport cu vorbirea obișnuită. Pe de altă parte, nu putem neglija faptul că legătura indisolubilă între cuvânt-imagie și idee-sentiment este factorul de unitate și de sinteză a elementelor lingvis-

¹ M. Sadoveanu, op. cit., p. 157.

țice în construcția artistică a stilului literar. *Disociere* și *integrare* — iată sensul analizei limbii și stilului unei opere literare.

În concluzie: privind în de aproape munca aceasta de prelucrare a limbii, a tezaurului ei lexical și a capacității sale expresive, putem reține unele particularități de limbă — de lexic, de construcții gramaticale — strâns legate de desfășurarea ideilor și de nevoia de a sugera atmosfera mediului, peisajul ori caracterul personajelor. În acest scop scriitorul aplică principiile amintite, caracteristice prelucrării artistice a limbii vorbite: alegerea, asocierea nouă, preferința pentru termenii concreți, justificarea prezenței elementelor neobișnuite în literatură (arhaisme, regionalisme etc.) și — ca sinteză stilistică — el realizează *concentrarea elementelor expresive* pentru a făuri o *tonalitate afectivă* originală. Din îmbinarea măiestrită a numeroaselor nuanțe expresive într'un tot unitar, bine încheșat, rezultă stilul operei, care reflectă, în chip cu totul particular, la fel de bine, gândirea și preocupările autorului, cât și posibilitatea lui de a folosi just limba, cu toată gama varietăților de lexic, cu toată bogăția construcțiilor gramaticale puse în slujba artei cuvântului scris. În măsura în care un scriitor arată pricepere, grijă, artă în mânăuirea limbii, înțelegând-o pe aceasta în chip just ca « un instrument de luptă și de dezvoltare », în acea măsură munca lui se integrează realizărilor de seamă ale literaturii și aportul lui poate fi considerat, fără îndoială, drept un factor de progres al limbii și al culturii noastre.

